

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи**

Майстерчук Ірина Миколаївна

**Психологічні особливості ціннісно-смислової сфери
студентів ЗВО в умовах війни / Psychological peculiarities of the
value-sense sphere of university students in the conditions of war**

Спеціальність: 053 Психологія
освітньо-професійна (наукова) програма - Психологія
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка
групи ПСЗм-21
Майстерчук І. М.

підпис

Науковий керівник:
к.психол.н., доцент
Гірняк Г.С.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2024 р.
Завідувач кафедри

підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	Помилка! Закладку не визначено.
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	7
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ.....	7
1.1 Сутнісні особливості та структура ціннісно-смыслової сфери особистості	7
1.2. Особливості розвитку аксіосфери осіб юнацького віку	14
1.3. Соціально-психологічні умови формування ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО	19
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2	24
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ	24
2.1. Організація емпіричного дослідження	24
2.2. Діагностика ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО.....	28
2.3. Динаміка розвитку ціннісно-смыслової сфери студентів в умовах війни	31
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3	35
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ.....	35
3.1. Програма психолого-педагогічної корекції ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО	35
3.2. Система психологічних рекомендацій суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО	39
Висновки до розділу 3	43
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ціннісно-смилова сфера є центральною формацією психіки особистості, яка являє собою багаторівневу, ієрархічну й динамічну систему. Будучи відносно стабільною, ця система може змінюватися під впливом як зовнішніх (соціум), так і внутрішніх (особистісний розвиток) чинників. Трансформація ціннісно-смилової сфери молодих людей може сприйматись ними як життєва криза, потягом якої відбувається певний розлад їх внутрішнього світу, проте успішне подолання такої кризи призводить до особистісного зростання та розвитку. Війна накладає свій відбиток на формування ціннісно-смилової сфери молоді. Незважаючи на те, що молоді люди є більш витривалими і стійкими до потрясінь, ніж люди старшого віку, система їх цінностей та смислових установок під час війни істотно змінюється.

В умовах російсько-української війни великого значення набуває питання ціннісно-смилової сфери студентів ЗВО. Її погана сформованість негативно впливає на процес навчання та викликає численні соціальні проблеми в суспільстві, що є справжнім подарунком ворожої держави. Саме тому, з метою організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО, вирішено було провести дослідження особливостей розвитку аксіосфери осіб юнацького віку та самостійно розробити корекційну програму й надати рекомендації суб'єктам освітнього процесу.

Отже, актуальність теми цього дослідження зумовлена подіями війни на виснаження проти України, що негативно вплинули на процес формування ціннісно-смилової сфери української молоді (студентів).

Проблему сутності особливостей та структури ціннісно-смилової сфери особистості розглядали декілька українських та закордонних науковців, серед яких були Г. Чайка, С. Сосніхіна, Т. Антоненко, С. Мотков, Л. Іванова, А. Вініченко, С. Драч, В. Мицько, А. Гірняк та інші.

Об'єкт дослідження: ціннісно-смилова сфера особистості.

Предмет дослідження: соціально-психологічні умови формування ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження соціально-психологічних умов, чинників та етапів формування ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО в умовах війни.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні дослідницькі завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей розвитку аксіосфери осіб юнацького віку.
2. Провести емпіричне дослідження ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО в умовах війни.
3. Проаналізувати результати емпіричного дослідження.
4. Розробити програму психолого-педагогічної корекції ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО.
5. Надати рекомендації суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО.

Для вирішення окреслених завдань та досягнення мети використані наступні **методи дослідження**: ключовими методами дослідження було обрано анкетування та опитування, що дозволили зібрати інформацію про різні аспекти ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО. Також використано методи узагальнення, ранжування, класифікації та систематизації. З метою обробки кількісних результатів емпіричного дослідження використовувались статистичні методи аналізу, такі як кореляційний та факторний аналіз, котрі дали змогу визначити взаємозв'язки між різними компонентами ціннісно-смислової сфери особистості.

Гіпотеза дослідження: в умовах війни у студентів відбулась переоцінка цінностей, оскільки на перший план вийшли вітальні аспекти виживання та загальнолюдські цінності, які його забезпечують.

Теоретичне значення теми полягає в розкритті сутності особливостей та структури ціннісно-смислової сфери особистості й визначення соціально-психологічних умов формування ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів для практичної діяльності психологів, викладачів та інших освітян, які працюють з студентами. Рекомендації суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО можуть бути використані науково-педагогічними працівниками університету для подальшої роботи зі студентами. Програма психолого-педагогічної корекції ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО може бути застосована в різних формах психологічної роботи з окремими студентами та академічними групами.

Структура роботи визначена метою та завданнями дослідження. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. В роботі подано 10 таблиць, 4 рисунки, 3 додатки. Основний обсяг кваліфікаційної роботи – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1 Сутнісні особливості та структура ціннісно-смиислової сфери особистості

Перш ніж почати дослідження поняття «смыслу» в контексті психології та ціннісно-смиислової сфери особистості, потрібно зазначити, що соціальні тенденції у сучасному соціумі дедалі збільшують число й сильніше загострюють критично життєві ситуації, з якими має впоратись людина: вплив мас-медіа і цифровізації, пандемій, стихійних лих та воєн. Тому стає важливо визначити не тільки ставлення людини до змін, які постійно відбуваються, а також висвітлити детермінанти, які дозволяють адекватно реагувати на зовнішні складні умови, зберігати психічне здоров'я, відчувати самореалізацію в різних сферах життєдіяльності. Тут принципово ключовим питанням є наскільки сформована у людини, особливо людини юнацького віку, що тільки починає свій життєвий шлях, ціннісно-смислова системаорієнтирів, внутрішніх стимулів і пріоритетів.

Юнацький вік характеризується дефіцитом розвинутих адаптаційних ресурсів для ефективної соціалізації та розвитку зрілої ціннісно-смиислової сфери. Тому соціальна адаптація молоді формується завдяки «активації власних особистісних структур, які дозволяють їй активно осмислювати поточні ситуації, розвивати самооцінку на основі свідомого роздуму, розвивати ставлення до різних життєвих ситуацій і досвід з них» [37].

Специфіка психологічного розвитку молоді особистості визначається її автономією, сепарацією від впливу батьків, а також потребою зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомлення власних можливостей і мети в житті [там само].

У цьому зв'язку значення смыслу життя набуває критичного змісту, адже він виступає своєрідним «буфером» від негативного впливу зовнішнього

середовища, стресових ситуацій та скрут, а також сприяє кращій соціальній адаптації молодій особистості у дорослому житті.

Смисл – це основне поняття екзистенційного аналізу В. Франкла, за яким смисл для кожної людини в кожний конкретний період часу є унікальним і єдиним. Згідно з поглядами В. Франкла, прагнення до смислу є центральним мотивом людського існування. Смисл не досягається шляхом простого пошуку, а народжується у результаті його відкриття і постійно змінюється та існує на трьох рівнях:

- найвищий рівень (на рівні Всесвіту);
- смисл моменту;
- загальноприйнятий (щоденний) смисл [1].

Інколи поняття «смислу» розглядають і більш широко, як пошук єдиного шляху життя особистістю [2]. Сам процес смислоутворення можна характеризувати як загальну спрямованість семантичних процесів від полюса суб'єкта діяльності до полюса її об'єкта через усвідомлення смислових структур і зв'язків [3].

Зміст ціннісно-смислової сфери визначає центральну позицію особистості, впливає на спрямованість й зміст соціальної активності, загальний підхід до навколишнього світу та самого себе, надає сенс і напрям діяльності людини, визначає її поведінку та вчинки [4].

Особистісні смисли є компонентами системи буття людини, основними компонентами якої є: цілісність, структурність, ієрархічність, взаємозумовленість системи й середовища та множинність опису. Ця система, як і будь яка інша психологічна система є динамічною, здатною до самоорганізації та цілеспрямованою.

Далі необхідно розглянути особливості рівнів смислової сфери, що, зазвичай, виділяються в зв'язку зі ставленням до іншої людини. Крайніми показниками в цьому контексті є ставлення до інших як до самоцінностей чи речей. Загалом, виокремлюють три рівні смислової сфери (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1

Основні рівні смислової сфери та їх пояснення

№	Назва рівня	Суть рівня
1	Нульовий (прагматичних, ситуаційних змістів)	Смисли, що визначаються самою предметною логікою досягнення мети в даних конкретних умовах
2	Перший (егоцентричний)	На цьому рівні вихідним моментом є зручність, особиста вигода та престижність
3	Другий (групоцентричний)	Визначальним смисловим моментом відношення до дійсності на цьому рівні є близьке оточення людини, група, що вона або ототожнює з собою, чи ставить її вище себе в своїх інтересах і прагненнях
4	Третій (просоціальний)	Цей рівень включає в себе колективні, громадські і загальнолюдські (моральні) смислові орієнтації

Джерело: розроблено на основі [5].

Ціннісно-смилова сфера особистості має конкретну структуру, але погляди на її складові елементи можуть різнитися, в залежності від підходів конкретних дослідників. Одним з перших цінності на емпіричному рівні почав вивчати М. Рокич, що дозволило йому визначити два основні класи цінностей:

1. Термінальні цінності – узгодження, що деякі кінцеві цілі індивідуального буття, відповідно до особистісної та соціальної точок зору, мають право на те, щоб до них прагнути.

2. Інструментальні цінності – це уявлення про те, що конкретний образ дій (наприклад, відповідальність), відповідно до особистісних та соціальних стереотипів, є вибіркоким в будь-якій ситуації.

Також М. Рокич, в рамках його досліджень цінностей отримав декілька таких універсальних висновків:

- загальна кількість цінностей, які є надбанням людини, порівняно невелика;

- усім людям притаманні одні й ті ж самі цінності, хоча і різною мірою;

- всі цінності організовані в системи;

- витоки людських цінностей простежуються в культурі, суспільстві і його інститутах та в особистості;

- вплив цінностей відчутний практично у всіх соціальних феноменах, які заслуговують на вивчення [6].

Становлення ціннісно-сислової сфери значною мірою залежить від таких факторів, як:

- багатство внутрішнього світу особистості;

- широта особистих інтересів;

- духовні потреби та духовні цінності;

- множина ідеалів.

Наявність названих факторів свідчить про соціальну та духовну зрілість особистості. Фундамент побудови ціннісно-сислової сфери утворюють три такі компоненти:

- система особистісних цінностей;

- ціннісні орієнтації;

- особистісні смисли [7].

Тільки об'єднання всіх вище наведених компонентів здатне утворити повноцінну ціннісно-сислову сферу особистості. Також треба зазначити, що сислова сфера, як складний та багатоаспектний феномен, відіграє велику роль в життєдіяльності особистості, тому функціональна сторона цієї сфери є дуже широкою. Зараз виділяється багато різних функцій сислової сфери, основні серед яких описані в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні функції смислової сфери та їх пояснення

№	Назва функції	Суть функції
1	Інтенціональна функція	Особистісні смисли обумовлюють цінності особистості, її установки, відношення, вони впливають на виборче відношення до дійсності та впливає на мотиви та способи їх реалізації
2	Особистісно-утворююча функція	Смислова сфера визначає відносини з навколишнім світом, соціальною групою, визначає ставлення до себе і становить невід'ємну частину Я-концепції
3	Регулююча функція	Регулююча функція, в контексті смислової сфери, включає в себе суб'єктивну оцінку діяльності особистості, моральний аспект її виконання та результативність
4	Інтеграційна функція	Смислова сфера дозволяє людині зв'язувати між собою процеси та явища буття та впорядковує суб'єктивну картину світу
5	Інструментальна функція	Інструментальна функція проявляється через систему суб'єктивних смислів за допомогою яких людина сприймає навколишні предмети та саму дійсність
6	Адаптаційна функція	Особистісні смисли регулюють процес інтеграції особистості в актуальних умовах дійсності, що в свою чергу визначає адекватність суб'єктивної дії відносно об'єктивної реальності

7	Функція соціалізації	Особистісні смисли є компонентами засвоєння соціальних норм та цінностей певної культурної групи
8	Захисна функція	Особистісні смисли дозволяють зберегти цінності особистості в мінливих та несприятливих умовах й також самі являють собою стійку систему структури особистості
9	Функція моделювання майбутнього	Смисли використовуються для створення тої перспективи розвитку особистості, яка виходить безпосередньо з даної, сьогоденної ситуації

Джерело: розроблено на основі [8].

Серед механізмів смислової сфери найчастіше виділяють наступні:

-смісловиттєві орієнтації (є найбільш узагальненими та стабільними смисловими структурами, що приймають участь у смислотворенні та спонуканні особистості до дії, регуляції діяльності);

-сміслові установки (форма вираження особистісного смислу у вигляді готовності до здійснення певним чином спрямованої діяльності);

- самовідношення (відображення у свідомості смислу власного «Я» для самого суб'єкта).

Важливо також згадати про період формування ціннісно-смислової сфери особистості. Очевидно, що жодна людина не має цінностей та смислів від народження, оскільки тільки з плином життя можна отримати необхідний для цього досвід та навички.

Найбільш сприятливим віком для появи та розгортання ціннісно-смислової сфери є підлітково-юнацький період онтогенетичного розвитку людини. Саме в цей час ціннісні орієнтації формуються на основі

співвіднесення особистістю її життєвого досвіду з закріпленими моральними зразками в конкретній культурі [9].

Ціннісно-сміслові орієнтації трансформуються із віком, а їх зміст визначається вихованням, потребами, бажаннями особистості, соціально-історичними умовами життя суспільства.

Наприклад, вітчизняними дослідниками виявлено, що в Україні учасники неформальних субкультур надають перевагу індивідуалістичним цінностям, а пересічні громадяни обирають соціально орієнтовані цінності [10]. Це показує пряму залежність змісту ціннісно-сміслові орієнтації від бажань особистості та соціальної групи, до якої вона себе відносить.

Також потрібно зазначити, що вже у студентському віці, ціннісно-сміслові орієнтації трансформуються в напрямку індивідуалізму, прагнення до самодетермінації, самореалізації у житті. В цей період особистість здійснює переосмислення соціально запропонованих цінностей із перевагою цінності автономії. Зважаючи на всі вищенаведені дані було вирішено далі дослідити особливості розвитку аксіосфери осіб юнацького віку.

В умовах війни ціннісно-сміслова сфера студентської молоді зазнає суттєвих змін, що обумовлені самою специфікою психології війни як соціального лиха. З одного боку, перманентне відчуття тривоги за власне життя і життя близьких людей, проблеми зі зруйнованими оселями і переїздами, емоційні розлади, втрата роботи і джерел доходів змінюють систему потреб, цінностей та смислових орієнтирів людей, висуваючи на перше місце інстинктивні потреби самозбереження, базові потреби в безпеці, виживанні, уникненні болю, смерті та ставлячи на останнє місце потреби в веселості, спонтанності, безтурботності і отримання насолоди від життя. Все це суттєво погіршує якість життя людей та обумовлюють глибокі психологічні травми.

З іншого ж боку, у структурі цінностей та смислових орієнтирів молоді змінюються пріоритети: на перше місце війна ставить цінність життя, здоров'я свого та близьких людей, нематеріальні цінності та блага, а матеріальні розуміються як другорядні та несуттєві. Так, У. Джеймс у 1910 році в есе

«Моральний еквівалент війни» припустив, що війна настільки поширена через її позитивний психологічний вплив як на особистість, так і на суспільство в цілому [36]. На рівні соціуму війна дає відчуття єдності та консолідованості перед обличчям колективної небезпеки. Вона солідаризує людей і посилює дисципліну – почуття згуртованості зі спільними цілями. «Військові зусилля» надихають окремих громадян поводитися чесно і безкорисливо на службі вищому благу.

На рівні особистості «наслідком війни для психологічних умов ціннісно-сислової сфери є те, що вона змушує людей почуватися більш живими, пильними та бадьорими. Війна, незважаючи на свою стихійну та руйнівну природу, посилює сенс, цінність життя, перевершуючи монотонність повсякденного життя. Більш того, війна також дозволяє проявляти вищі людські якості, які у звичайному житті знаходяться у латентній формі (дисципліна, мужність, безкорисливість і самопожертва)» [там само].

Отже, війна, не дивлячись на те, що будучи політичним й людським лихом, створює потужний стрес, погіршує психічне та емоційне благополуччя людей, трансформує ціннісно-сислову сферу, кристалізуючи на поверхні нематеріальні цінності, самопожертву, емпатію, турботу про близьких та усвідомлення причетності до колективного мислення свого народу, національної ідентичності.

1.2. Особливості розвитку аксіосфери осіб юнацького віку

Ціннісні орієнтації осіб юнацького віку, або їх узагальнені оціночні переконання, які вказують на добро проти зла, або правильні вчинки проти неправильних, є засобами для побудови системи життєвих пріоритетів та норм. Більш того, вони служать своєрідним “барометром” для соціуму та виявляють вектори його розвитку. По суті, різниця міжцінностями молоді та їх батьків свідчить про ціннісну трансформацію та перспективи майбутнього даного суспільства. Дослідження доводять, що незважаючи на певні ознаки динаміки, в

цілому цінності стають доволі стабільним конструктом після кристалізації на певному етапі підлікового віку [38].

Аксіосфера особистості поєднує в собі одночасно різноманітні тарівнозначні компоненти, що необхідні для її нормального функціонування, тому поняття ціннісних орієнтацій цікавило багатьох вчених, що займалися вивченням психології й не тільки [11].

Аксіосферу особистості «складають її знання, життєвий досвід, особистісні цінності, рівень взаємодії зі світом та людьми (спосіб життя), рівень осягнення нею основних моральних категорій. Цінностями людини можуть виступати як конкретні явища, так й бажані, які набули особистісного смислу і при певних умовах стали орієнтиром у житті (на їх переосмислення впливає досвід взаємодії та спілкування, суспільна думка, національна культура). Цінності поділяють на матеріальні та духовні. До духовних відносять інтелектуальні (знання), світоглядні (віра, переконання), моральні та естетичні цінності» [12]. Тобто цінностями людини є всі ті блага, що їй дорогі та яким вона віддасть перевагу в першу чергу, порівняно з іншими благами.

Для початку треба зазначити, що юнацький вік – це сенситивний етап для формування ідентичності молодой людини, який здійснюється за рахунок наявних соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації та самовизначень [13]. Цей вік є тим періодом життя, коли індивід стає готовим не стільки до самовизначення, скільки до життя в якості суб'єкта власної діяльності [14].

Також для дослідження особливостей розвитку аксіосфери осіб юнацького віку треба визначити про осіб якого саме віку буде далі йти мова. Хоч юність різними дослідниками й розглядається в відмінних часових проміжках, але згідно з Фізіологічною періодизацією, що була ухвалена на Міжнародному симпозіумі з вікової фізіології у 1965:

- для юнаків юнацький вік триває від 17 до 21 року;
- для дівчат – від 16 до 20 років[15].

Необхідно зазначити, що світ цінностей (аксіосфера) осіб юнацького віку досить різноманітний, адже мова йде про цінності не тільки індивіда, а й соціальних груп, суспільства в цілому, конкретних історичних епох і народів. У зв'язку зі складністю аксіосфери і в інтересах вичерпного її пізнання слід вдатися до класифікації цінностей студента.

Цінності як такі – це фундаментальні переконання, поведінка і установки, які протягом тривалого часу були схвалені і прийняті суспільством як те, що є благом. У найзагальнішому сенсі вони розглядаються як чесноти, якими людина володіє у своєму житті. Цінності розглядаються як внутрішні реальності особистості, які відображаються через звички, поведінку, переконання, очікування та відносини. Цінності закладають основу способу мислення та способу дії індивіда. Вони відіграють важливу роль у тому, як людина приймає рішення, робить вибір і формує сприйняття світу, а також самоідентичність. Інший аспект особистісних цінностей полягає в тому, що їх можна розглядати як бажані мотиваційні цілі та інтереси особистості або керівні принципи в житті. Крім того, вони розглядалися як неіснуючі психічні сутності і як результати психічного розвитку. Отже, цінності можна розглядати як сприйняття психологічних виразів або складу розуму [40].

Оскільки аксіосфера юнаків формується й на основі їх особистісної рефлексії, то треба розглянути її особливості, серед яких є такі:

- подолання кризи юності: особистість зазнає як фізіологічні, так й психологічні зміни, які виявляються в поведінкових реакціях та судженнях;
- перехід від юності до молодості;
- вияв прагнення до самоствердження як особистості;
- розвиток самосвідомості;
- інтерес до особистісного самовизначення;
- пошук себе в професійній сфері (оволодіння навичками, уміннями, набуття професійних знань);
- засвоєння нових соціальних ролей;

- зміна самосвідомості в напрямі підвищення значимості власних цінностей;

- посилення свідомих мотивів у поведінці;

- розвиток теоретичного мислення[16].

Особистісні рефлексії постають «фундаментом для утворення ціннісних орієнтацій юнаків, що є одним зі складових компонентів їх аксіосфери. Ціннісні орієнтації, у широкому значенні даного поняття, можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб життя. В ціннісних орієнтаціях акумулюється життєвий досвід людей, вони є своєрідним індикатором ієрархії переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі своєї життєдіяльності» [17].

Важливими характеристиками ціннісних орієнтацій, які можуть стати теоретичною базою їх вивчення у юнаків та дівчат є такі:

1. В основі ціннісних орієнтацій лежать суб'єктивно обрані і прийняті до дії значущі для особистості цінності.

2. Ціннісні орієнтації знаходять своє вираження у цілях поведінки та діяльності, а також у засобах їх досягнення, стаючи мотивами вибору відповідного способу дій.

3. Ціннісні орієнтації виступають як схильність до дії певним чином, складаючи вищий ієрархічний рівень диспозиційних утворень особистості, завдяки чому вони відіграють роль внутрішніх регуляторів поведінки.

4. Внутрішнім змістом ціннісних орієнтацій виступають особистісні смисли, що проявляються в особистісних установах та готовності діяти певним чином[18].

Формування ціннісних орієнтацій осіб юнацького віку як вважають сучасні науковці, можна представити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів, які показано на рис. 1.1.

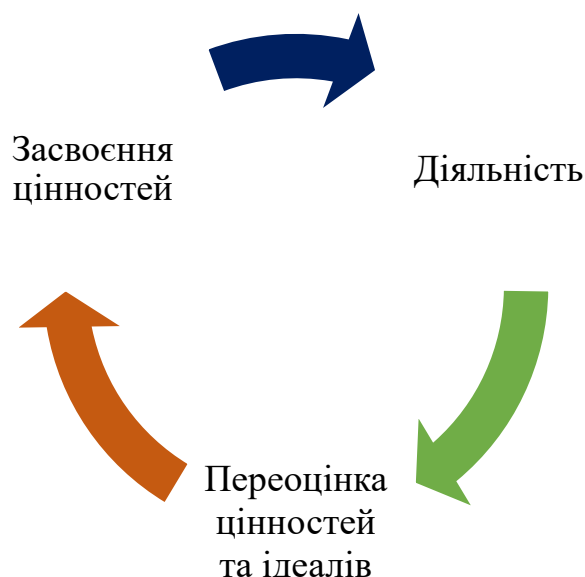

Рис. 1.1. Основні етапи формування ціннісних орієнтацій осіб юнацького віку

Джерело: розроблено на основі [19].

Залежно від орієнтації на певні цінності, осіб юнацького віку можна поділити на такі три типологічних групи:

1. Ті юнаки, що віддають перевагу таким цінностям, які отримало суспільство від радянської епохи, які генеруються нині лівими силами. Вони не підтримують шлях ринкових перетворень й є прихильниками авторитарної свідомості, симпатизуючи харизматичним лідерам і вождям.

2. Особи юнацького віку, що повністю відкидають цінності минулого, відстоюють ліберальну ідеологію та цінності тих суспільств, що мають розвинуту ринкову економіку й високий рівень соціального забезпечення громадян.

3. Юнаки, для яких характерно не просто заперечення «старих порядків», а нетерпимість до цінностей інших та визнання виключно власних [20].

Ціннісні орієнтації, як й інші складові компоненти аксіосфери осіб юнацького віку формуються та розвиваються ними в умовах впливу оточення (сім'ї, друзів, мультимедійного простору, старших класів школи та умов ЗВО), тому, зважаючи на тему поточного дослідження вирішено було далі розглянути соціально-психологічні умови формування ціннісно-смислової сфери студентів.

1.3. Соціально-психологічні умови формування ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО

Формування особистості відбувається протягом усього онтогенезу індивіда, але період навчання у ЗВО відіграє особливу роль у цьому процесі, бо саме тоді закладаються фундаментальні основи якостей майбутнього фахівця, які допомагають студенту розпочати його професійну діяльність та продовжувати розвиток власної індивідуальності.

Сучасна система освіти спрямована на формування таких якостей студента, як:

1. Професійних, громадянських та світоглядних рис.
2. Професійних здібностей й творчого потенціалу.
3. Інтелекту та рис характеру майбутнього фахівця.
4. Індивідуальної системи ціннісних орієнтацій [21].

Тільки після формування всіх вищенаведених якостей в умовах ЗВО, студент може стати не тільки високопрофесійним фахівцем, а й цілісною особистістю, яка усвідомлює та приймає себе у всій можливій повноті, маючи доступ до своїх талантів й внутрішньої сили.

Потрібно підкреслити, що саме в освітній системі формуються ті унікальні виховні ідеали, які, власне, закладають базис для розвитку подальших уявлень про мету життя гармонійно розвиненої особистості як соціальної істоти з високими морально-етичними пріоритетами.

Джерело цієї мети, що у свою чергу відзначається соціальним характером і універсальністю криється у соціально-виховному ідеалі, який відображає ціннісні орієнтації та установки того чи іншого соціуму. Вчені виділяють соціальні, політичні, естетичні, моральні ідеали, тощо, але вони є похідними і залежними від виховного, формуючого впливу певних осіб (педагогів, викладачів) або установ (ЗВО). Тому зміст виховного ідеалу є найбільш правдивим віддзеркаленням якостей людей, їх освіченості, культури, моделі поведінки [39].

Слід підкреслити, що суттєвою соціально-психологічною умовою розвитку ціннісно-сміслової сфери сучасних студентів є не тільки освітнє середовище, а й їхня вразливість до впливу мас медіа і маніпулювання свідомістю ззовні, інформаційних атак, а також націленість на швидкий результат без потреби глибокого занурення у суть проблеми, уникнення відповідальності, прагнення до комфорту та демонстрації престижу. Тому важливо закріпити в ціннісно-смісловій системі студентів почуття відповідальності, громадського обов'язку, моральних і духовних цінностей, мотивувати критичне мислення та здоровий скептицизм до інформаційних продуктів ЗМІ.

Набуття необхідних для майбутнього професіонала якостей відбувається за допомогою розвитку різноманітних емоцій та проявів (емпатія, лабільність, комунікація, відповідальність, справедливість, гуманізм). Саме формування та розвиток у студентів ціннісно-сміслової сфери є основою прояву цих особистісних характеристик [22].

Навчання у ЗВО слід розглядати не лише як педагогічний феномен, а як соціально-психологічне явище в контексті процесу розвитку цілісної, гармонійної, високоморальної цілеспрямованої та духовно збагаченої особистості студента [23]. Все це пояснюється тим, що на стадії професійного навчання відбувається суттєва корекція уявлень про професійну діяльність, яка веде до змін свого професійного образу, а також своїх цілей та цінностей.

Також на формування ціннісно-сміслової сфери студентів ЗВО впливають кризові ситуації в процесі розвитку особистості, які, як правило мають місце у 17-18 років. Взагалі для студентського віку характерна висока кризова насиченість, що відображається різкими психологічними зрушеннями та змінами (розвиток особистості набуває надзвичайно стрімкого характеру).

У студентські роки простежується «нормативна криза, що може бути подолана в період адаптації до навчання у ЗВО. Але ця криза особистості може набувати затяжного характеру, коли труднощі ніяк не вирішуються, а відкладаються на потім через небажання їх розв'язувати. Негативні почуття

можуть виникати від потреби в відвідуванні занять, критичного ставлення викладачів та конфліктів з іншими студентами» [24].

Основними кризовими ситуаціями студентського періоду, що впливають на формування ціннісно-смислової сфери особистості, наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Основні кризові ситуації студентського періоду та їх пояснення

№	Назва кризи	Суть кризової ситуації
1	Криза професійного вибору	Вона зумовлена тим, що вибір професії часто відбувається вже після вступу до ЗВО. Тому часто виникає дисонанс між несвідомо обраною професією та необхідністю отримання вищої освіти, навіть із іншої спеціальності
2	Криза залежності від батьківської сім'ї	Викає через те, що молодь може жити окремо від сім'ї в гуртожитку, мати виражену тенденцію до самостійності та проявляти особистісну зрілість, але залежати від батьків в емоційно-особистісній й побутовій (особливо матеріальній) площині
3	Криза інтимних (сексуальних) стосунків	У студентські роки зростає потреба в інтимних стосунках духовно близькою людиною (друзями чи коханими). Але створення сім'ї ще неможливе, через ряд факторів (матеріальна залежність від батьків, житлова невлаштованість), а позашлюбні стосунки є соціально несхвальними та часто супроводжуються особистісною конфліктністю (високою напруженістю)
4	Кризові ситуації в процесі навчальної та професійної діяльності	Виявляється в тому, що вивчення та отримання високих результатів з певної навчальної дисципліни є самоціллю студента, а не шляхом до оволодіння професійними знаннями та навичками, що необхідні для майбутньої праці

Джерело: розроблено на основі [25].

Такий чинник формування ціннісно-смислової сфери у студентів, як суперечливість між їх «Я-реальне» і «Я-ідеальне», здатний призвести до формування невпевненості в собі та супроводжуватися високим рівнем агресивності, чи відчуттям, що інші їх не розуміють.

Формування ціннісно-смислової сфери відбувається також на основі професійного напряму навчання студента. Підтвердженням цього є дослідження, які переконують, що на відміну від студентів технічних ЗВО, майбутні фахівці соціальної сфери характеризуються певними соціальними і психологічними відмінностями, які дають можливість виділити їх в особливу соціальну групу [26].

На формування ціннісно-смислової сфери впливає сучасний стиль життя студентів. Зараз студенти все менше займаються спортом, надаючи перевагу грі в комп'ютерні ігри. На жаль, театри, книги та музеї мало цікавлять молодь, адже вони замінюють це розвагами, які можна отримати онлайн. Результатами цього процесу є зміни в інтересах, цінностях та стосунках, що можуть викликати такі негативні наслідки:

- втрата адекватності щодо відображення світу у свідомості й індивідуальному ставленні до світу;

- деградація особистості студента (при спрощенні форм відображення дійсності);

- антисоціальні вчинки, які становлять небезпеку для всього суспільства[27].

Стало очевидно, що становлення особистості студентів та розвиток їх в умовах ЗВО є індивідуальним процесом реалізації компонентів власної ціннісно-смислової сфери, який відбувається шляхом поступового переходу від невідрефлексованого самовизначення до усвідомленої професійної ціннісної орієнтації за допомогою особистісного присвоєння професійно орієнтованих знань.

Оскільки теоретичні методи дослідження ціннісно-смислової сфери студентів в умовах ЗВО є обмеженими, то в наступному розділі поточної наукової праці було вирішено організувати ще й емпіричне дослідження, яке дозволить діагностувати ціннісно-смилову сферу кожного конкретного студента.

Висновки до розділу 1

Отже, виявлено, що саме зміст ціннісно-смислової сфери визначає центральну позицію особистості, впливає на спрямованість й зміст соціальної активності, загальний підхід до навколишнього світу та самого себе, надає сенс і напрям діяльності людини, визначає її поведінку та вчинки. Фундамент побудови ціннісно-смислової сфери утворюють система особистісних цінностей, ціннісні орієнтації та особистісні смисли.

Аксіосферу осіб юнацького віку складають її знання, життєвий досвід (невеликий), особистісні цінності, рівень взаємодії зі світом та людьми (спосіб життя), рівень осягнення нею основних моральних категорій. Аксіосфера осіб юнацького віку є різноманітною, бо складається не тільки з цінностей індивіда, а й соціальних груп та суспільства в цілому й навіть цілих історичних епох.

Цінності, завдання з реалізації майбутніх досягнень, цільові орієнтації та інтереси студентів є ключовими мотиваційними конструктами, які визначатимуть подальше їх професійне та особисте життя.

Становлення особистості студентів та їх розвиток в умовах ЗВО є індивідуальним процесом реалізації компонентів власної ціннісно-смислової сфери, що відбувається шляхом усвідомлення професійної ціннісної орієнтації за допомогою особистісного присвоєння професійно орієнтованих знань. Також на формування ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО впливають кризові ситуації, що виникають в процесі розвитку особистості. При вирішенні цих ситуацій вплив на формування ціннісно-смислової сфери є позитивним, а при відкладанні рішень – негативним.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Організація емпіричного дослідження

Для виявлення особливості ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО в умовах війни було вирішено провести комплексне емпіричне дослідження. Його комплексність визначена тим, що воно дозволяє визначити зразу декілька складових елементів ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО. З цією метою було обрано групу з десяти студентів (п'яти хлопців та п'яти дівчат). Всі студенти, що будуть брати участь в дослідженні ціннісно-смыслової сфери, навчаються на першому та другому курсі університету. Вік всіх студентів знаходиться в межах 19-21 року.

Емпіричне дослідження ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО в умовах війни складалося з кількох етапів:

1. Підготовчий етап: збір та наступний аналіз актуальних теоретичних даних, відбір групи студентів (тривав впродовж жовтня-грудня 2023 року).
2. Основний етап: виконання визначених раніше методик (січень-квітень 2024).
3. Підсумковий етап: інтерпретація всіх результатів виконаних методик та формування власних висновків (травень-серпень 2024 року).

У процесі проведення дослідження дотримувалися принципів і вимог конфіденційності, толерантності, достовірності, репрезентативності, системності та об'єктивності.

Основним завданням емпіричного дослідження було визначено виявлення життєвих цінностей українських студентів в умовах розв'язаної урядом рф війни на виснаження.

Перед початком дослідження всім десяти студентам було запропоновано заповнити анкету, де вказано їх ім'я та прізвище, вік, стать, спеціальність, курс (рік навчання), мотиви навчання, наявність проблем, пов'язаних з війною.

Частина з цих даних є конфіденційною, але мотиви навчання та актуальні проблеми, які пов'язані з війною, можуть бути важливими для аналізу обраних варіантів відповідей, в ході виконання запропонованих методик, тому саме ці дані буде наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Мотиви навчання студентів та їх проблеми, що пов'язані з бойовими діями

№ студента	Опис навчального мотиву	Проблема породжена війною
1	Отримання задоволення від навчання та результатів самих результатів цього процесу	Постійне переживання за власне життя
2	Бажання отримати якісну професійну підготовку	Невизначеність та відсутність явних перспектив
3	Можливість заробляти більше грошей у майбутньому	Проблеми з фінансами (майно залишилось на окупованих територіях)
4	Бажання отримати якісну професійну підготовку	Відсудня (відмовився відповідати)
5	Бажання отримати якісну професійну підготовку	Проблеми з режимом сну
6	Високих результатів навчання вимагають батьки	Тривожність
7	Можливість заробляти більше грошей у майбутньому	Часті істеричні прояви
8	Прагнення самоствердитися на фоні інших	Відсудня (відмовився відповідати)
9	Можливість заробляти більше грошей у майбутньому	Матеріальна скрута
10	Прагнення до отримання щастя від власної професійної діяльності	Невизначеність та відсутність явних перспектив

Джерело: власна розробка автора.

Аналізуючи табл. 1.4, необхідно зауважити, що більша частина студентів має професійно-ціннісні мотиви (чотири студенти – 40% від групи), наступною групою, за кількістю, є студенти з меркантильними мотивами (30%). Також не було виявлено прямого зв'язку між мотивами навчання та проблемами, які пов'язані з російсько-українською війною.

Після аналізу мотивів навчання студентів було обрано декілька таких методик дослідження ціннісно-смислової сфери:

1.методика «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем) – визначає змістовну сторону спрямованості особистості та складає основу її відносин до оточуючого світу [28];

2.«Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним) – сприяє виявленню особистих, професійних і соціально-психологічних орієнтацій та переваг[29];

3.методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою) – спрямована на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій особистості в реальних умовах життєдіяльності [30].

Далі буде описано інструкцію проходження кожної з використаних методик та пояснено суть їх виконання. Єдиним обладнанням, що потрібне для виконання всіх обраних методик є декілька аркушів паперу та ручки.

Першою з виконаних методик була «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем), в ході якої студентам дають по два набори, кожен з яких складається з 18 карток з позначенням цінностей, а студенти мають розкласти їх відповідно до значимості в їхньому житті. Першою є найважливіша для студента, а останньою – найменш важлива, вісімнадцята. Списки з інструментальними та термінальними цінностями, що вказані на картках наведено в дод. А.

Під час аналізу побудованої студентами ієрархії цінностей, потрібно звернути увагу на їх зв'язки між собою. Ціллю психолога є виявлення закономірностей вибору цінностей студентами.

Далі проводилась «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним). Ця методика є надзвичайно корисною для

оцінки студента в процесі навчання та випуску з навчального закладу. Під час її виконання студентам пропонується шістнадцять параметрів для оцінки, де 10 – зовсім не важливо, а 100 – дуже важливо. Після оцінки всіх параметрів, що описані в дод. Б, відбувається процес обробки та інтерпретації отриманих результатів. Отримані бали розподіляються згідно з категоріями, описаними в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл значень цінностей особистості згідно з результатами оцінки студентів

П	Ф	Р	Со	Су	Д	Ф	І
1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
Сума	Сума	Сума	Сума	Сума	Сума	Сума	Сума

Джерело: розроблено на основі [29].

Необхідно пояснити назви розділів, що використані в табл. 2.2. Отже, П – професійні цінності, Ф – фінансові, Р – родинні, Со – соціальні, Су – суспільні, Д – духовні, Ф – фізичні, І – інтелектуальні. В другому та третьому рядку знаходяться номери параметрів, а четвертий рядок – сума балів по кожному зі стовпчиків.

Висока підсумкова кількість балів демонструє важливість кожної з груп цінностей, а наближеність значень у всіх розділах – всебічну розвиненість особистості студента.

Наступною виконувалась методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою). Її безсумнівною перевагою над іншими методиками є конкретна спрямованість змісту опитувальника на вивчення реалізації ціннісних орієнтацій студентів в їх реальних умовах життя.

В ході виконання цієї методики всі студенти мають відповісти, чи наявні у них цінності, які описані в дод. В. (обрати «так» або «ні»). Далі рахуються

винятково позитивні результати, на основі чого будується графічний профіль вираженості ціннісних орієнтацій для кожного студента.

В наступному підрозділі цього розділу буде описано виконання всіх запропонованих методик діагностики ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО та надано актуальні результати цих методик, які будуть використані в подальшому аналізі.

2.2. Діагностика ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО

Для діагностики ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО були використані всі раніше згадані методики емпіричного дослідження.

Першою проводилась методика «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем), яка дозволила виявити найбільш поширені ціннісні орієнтації серед студентів ЗВО.

Визначені показники термінальних та інструментальних цінностей (самі цінності описані в дод. А) студентів наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Результати оцінки студентами важливості термінальних та інструментальних цінностей

Термінальні цінності	Виявлено у % студентів	Інструментальні цінності	Виявлено у % студентів
1	50%	1	40%
2	40%	2	35%
3	90%	3	70%
4	60%	4	45%
5	30%	5	60%
6	80%	6	75%
7	85%	7	30%
8	70%	8	55%
9	60%	9	60%

10	30%	10	50%
11	50%	11	40%
12	60%	12	30%
13	25%	13	75%
14	50%	14	55%
15	50%	15	40%
16	80%	16	80%
17	15%	17	70%
18	30%	18	85%

Джерело: власна розробка автора.

Аналіз табл. 2.3 демонструє, що у студентів з термінальних цінностей пріоритетними були третя, сьома, шоста та шістнадцята цінність, відповідно це здоров'я, матеріальне забезпечення, любов та добробут інших.

Все це цілком зрозумілі цінності для людей, які проживають в державі, що перебуває у стані війни. Захист власного життя та здоров'я, на жаль, став надзвичайно актуальним в умовах регулярних ракетних ударів РФ по цивільній інфраструктурі та житловому фонду. Це ж стосується й перманентного падіння рівня життя та переміщення мільйонів українців, що викликає підвищення важливості матеріального забезпечення, як цінності. Любов, як певний аналог підтримки від коханої людини важлива для подолання стресу, який виникає у багатьох мешканців України внаслідок обмежених успіхів ворожої армії. Вісім з десяти студентів високо розташували цінність «добробут інших». Це пояснюється тим, що тяжкі часи викликають у людей посилене відчуття згуртованості та розвивають взаємодопомогу.

Найнижчі результати отримали цінності творчості та розваг. Це можна пояснити тим, що студенти, під час війни, віддають перевагу саме матеріальній забезпеченості, а не творчості, бо, як було показано в табл. 2.1 30% з них мають меркантильні мотиви навчання, а частина опинилась в умовах проблем з

фінансами. На розваги у багатьох студентів просто не вистачає часу, бо вони беруть участь в волонтерській діяльності.

Серед інструментальних цінностей найпопулярнішими виявилися дбайливість, чесність, незалежність, тверда воля. На нашу думку, це універсальні цінності, тому навряд саме ці результати корелюють з умовами війни, хоча можна знайти закономірність між незалежністю особистості студента та держави.

Далі була виконана методика «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним). Результати оцінки всіх шістнадцяти параметрів (описані в дод. Б) наведено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Результати оцінки значущості відповідних параметрів

Параметр	№ студента										Сума
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	60	50	60	70	70	80	60	50	70	60	630
2	80	70	80	80	100	100	70	100	90	90	860
3	50	50	60	50	40	40	40	50	30	20	430
4	40	50	40	60	40	30	60	50	30	60	460
5	30	40	30	40	50	30	40	50	60	50	420
6	60	20	40	50	30	10	30	70	40	10	360
7	100	70	60	80	60	50	40	80	50	70	660
8	70	70	90	80	90	70	80	80	80	100	810
9	100	80	90	80	100	100	90	90	80	100	910
10	90	80	90	70	70	90	60	70	60	80	760
11	60	60	70	40	50	50	40	30	40	70	510
12	50	40	70	80	70	60	50	40	60	30	550
13	70	80	80	100	90	90	80	100	90	80	860
14	10	20	40	40	10	10	20	80	40	10	280
15	60	50	60	40	70	60	80	70	60	90	640

16	60	60	80	70	90	60	50	60	60	80	670
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

Джерело: власна розробка автора.

Найбільш важливими параметрами для студентів є дев'ятий, другий, тринадцятий та восьмий (кар'єра, робота з високою зарплатнею, волонтерство та інтелектуальний розвиток). Ці результати дуже легко пояснити, оскільки використання минулої методики також виявило схожі цінності у студентів (матеріальні), а інтелектуальний розвиток є важливим для них, оскільки цього потребує навчання в університеті та будівництво майбутньої кар'єри.

Найнижчі результати у студентів виявлено за параметрами релігія та медитація, що пояснюється цинічністю сучасної молоді та її відходу від духовних практик. Наступним кроком має бути реалізований розподіл значень цінностей особистості згідно з результатами оцінки студентів, але, оскільки ми обираємо найбільші та найнижчі значення, то нами було вирішено не реалізовувати цей крок, бо з табл. 2.4 вже зрозуміло, що найбільша загальна кількість балів у фінансових та професійних цінностей особистості, а найнижча – у духовних й родинних. Останнє може бути наслідком процесу сепарації дітей від їх батьків, що прискорився під час війни.

2.3. Динаміка розвитку ціннісно-смислової сфери студентів в умовах війни

В цьому підрозділі нами було вирішено описати зміни в процесі розвитку ціннісно-смислової сфери студентів, які були спричинені війною. Оскільки, до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, вона вважалась безпечною для проживання державою, то студенти могли навіть не думати про своє здоров'я та взаємодопомогу як про пріоритетні цінності.

Для виявлення динаміки розвитку ціннісно-смислової сфери студентів в умовах війни була виконана методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою). Отримані результати

дослідження реальної структури ціннісних орієнтацій студентів наведено у табл.2.5. Самі цінності описано в дод. В.

Таблиця 2.5

Результати методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою)

Цінність	Результати у %
1	15%
2	80%
3	10%
4	75%
5	80%
6	15%
7	25%
8	30%
9	60%
10	60%
11	85%

Джерело: власна розробка автора.

Пріоритетними цінностями студенти обрали одинадцятую, другу, п'яту та четверту(здоров'я, високий матеріальний добробут, любов, допомога й милосердя). Використання попередніх методик для діагностики ціннісно-сміслової сфери студентів ЗВО показало подібні результати. Найменш важливими цінностями студенти зазначили насолоду прекрасним, відпочинок та пізнання нового. Увага студентів сфокусована на питаннях фізичного виживання (їх здоров'я), матеріальному забезпеченні та взаємній підтримці. Ми можемо зробити припущення, що в умовах війни на виснаження, подібний набір цінностей може бути не тільки у студентів, а й в інших верств українського населення.

Також було побудовано стовпчикову діаграму, що дозволило наявно показати пріоритетні цінності студентів (рис. 2.1).

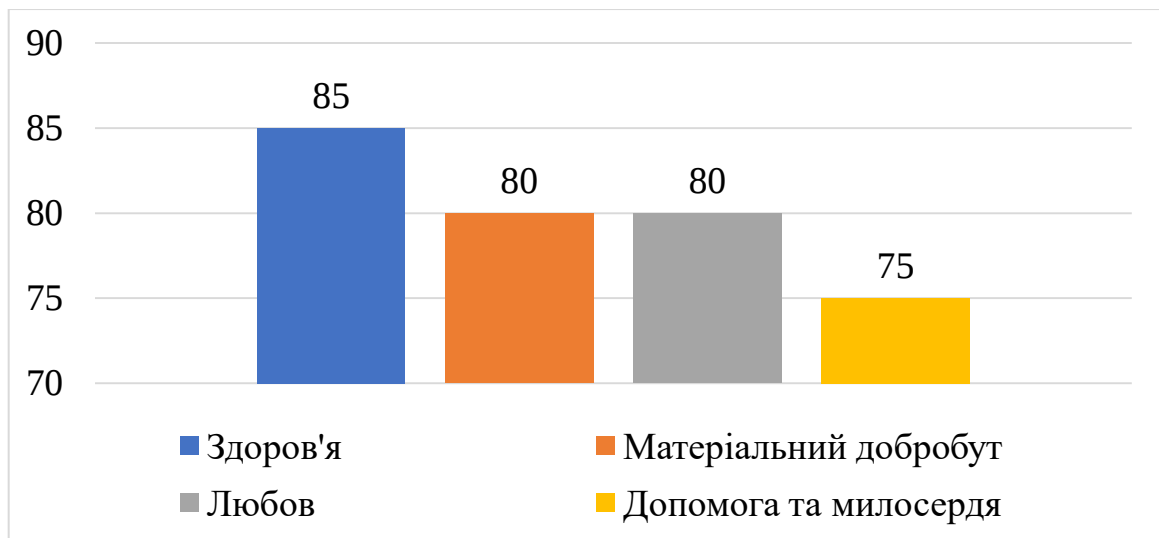

Рис. 2.1. Пріоритетні цінності українських студентів

Джерело: власна розробка автора.

На перший план вийшло виживання студентів та загальнолюдські цінності, які його забезпечують (зберігають психічне та фізичне здоров'я) під час війни, що підтверджує висунуту нами гіпотезу.

Результати емпіричного дослідження свідчать, що у воєнний час українські студенти більше уваги приділяють своєму життю, майбутній кар'єрі, матеріальному забезпеченню та взаємопідтримці, що показано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Цінності українських студентів під час війни

Джерело: власна розробка автора.

Висновки до розділу 2

Отже, з метою діагностики ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО та виявлення динаміки розвитку ціннісно-смислової сфери студентів в умовах війни було проведено комплексне емпіричне дослідження, що складалось з трьох етапів та тривало з жовтня 2023 року до серпня 2024 року. В цьому дослідженні брало участь десять студентів чоловічої та жіночої статі. Емпіричне дослідження відбувалось на основі таких методик: «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем); «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним); «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою).

Результатом використання методик «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем) та «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним) було визначення ціннісної спрямованості особистості й виявлення особистих, професійних і соціально-психологічних орієнтацій та переваг студентів. Перша з них виявила що для більшості студентів пріоритетними цінностями зараз є здоров'я, матеріальне забезпечення, любов та добробут інших. А друга з цих методик виявила, що студенти найгірше сприймають духовні й родинні цінності, а найкраще – фінансові та професійні.

Для виявлення динаміки розвитку ціннісно-смислової сфери студентів в умовах війни була виконана методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою), яка показала зміни ціннісної сфери українських студентів, що виявляються в падінні цінності насолоди прекрасним, відпочинку та пізнання нового та пріоритету загальнолюдських цінностей, що забезпечують виживання. Також ця методика допомогла підтвердити висунуту нами гіпотезу.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Програма психолого-педагогічної корекції ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО

В умовах війни відбувається переоцінка цінностей і особистісних смислів. Цінності та особистісні смисли є найважливішими характеристиками внутрішнього світу, а також складовими особистості. Тому правомірно розглядати їх як інтрапсихічне утворення, що інтегрує людину і зовнішній світ в одну систему, яка, в свою чергу, визначає зміст їх ціннісно-смыслової сфери.

Після проведення діагностичних заходів нами було обрано групу цінностей, які були визнані студентами непотрібними, для корекційної роботи, яка буде відбуватися на основі програми корекції ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО.

Метою створеної програми психолого-педагогічної корекції ціннісно-смыслової сфери студентів ЗВО є формування усвідомлення життєвих цінностей як основи бачення власної життєвої перспективи. Отже, сама програма базується на аксіологічному підході, що сприяє формуванню системи загальнолюдських цінностей, ціннісного ставлення до інших осіб, розуміння й утвердження цінності людського життя, вільної творчої діяльності.

Аксіологічний підхід передбачає системне вивчення психологічних конструктів студентів: як особистостей зі своїми соціально-психологічними та психофізіологічними особливостями; як особистостей-представників студентської молоді, як носіїв системи цінностей та ідеалів, що визначають їх безпечну соціальну поведінку в звичайних та кризових ситуаціях; як суб'єктів освітнього процесу в ЗВО, як майбутніх фахівців, що будуть здійснювати

плідну професійну діяльність; нарешті, як носіїв системи соціальних, духовно-моральних норм.

Серед основних завдань корекційної роботи було виділено такі:

- формування духовних цінностей у студентів;
- розвиток естетичних цінностей;
- переконання студентів у важливості родинних цінностей під час війни.

Основними методами й формами формування духовно-моральних цінностей є ситуаційно-рольові ігри, соціограми, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером та ігри-драматизації [31]. Крім того, ефективними для психологічних інтервенцій можуть бути і активні прийоми групової роботи з використанням певної форми викладу знань. Програма психолого-педагогічної корекції виконує мотиваційну, розвиваючу та рефлексивну функції, що реалізується через проведення групових занять. Формування вищих духовних цінностей, естетичних та сімейно-родинних цінностей, що є метою програми, мало супроводжуватись актуалізацією та оптимізацією ціннісно-значимої смислової сфери студентів. Прийоми корекції мають на меті посилення у свідомості студентів осмисленості життя, його екзистенційної наповненості та духовного збагачення.

Потрібно зазначити, що джерелами формування духовних цінностей особистості може бути наука, культура, мистецтво, читання наукової, художньої, публіцистичної та духовної літератури, молитва, християнська філософія, природа й спорт [32].

Для проведення корекційної роботи було обрано такі вправи та ігри:

- 1.«Візуалізація моральних якостей».
- 2.«Ланцюжок краси».
3. «Цінність мого життя».

Зв'язок між обраними іграми та вправами й основними завданнями корекційної програми показано на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Вправи та ігри для корекції ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО та цілі їх виконання

Джерело: розроблено на основі [33].

Всі ігри та вправи проводилися в порядку, який визначений в плані програми психолого-педагогічної корекції ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

План програми психолого-педагогічної корекції ціннісно-смислової сфери студентів ЗВО

Склад групи студентів	Вправи та ігри	Загальна кількість занять	Кількість виконань кожної вправи	Час проведення
Всі десять студентів	«Візуалізація моральних якостей»	6 (два тижні)	6	30 хвилин
	«Ланцюжок краси»		4	30 хвилин
	«Цінність мого життя»		4	40 хвилин

Джерело: власна розробка автора.

Першою було вирішено провести вправу «Візуалізація моральних якостей». Студентам пропонується уявити образи якостей, виявити їх ставлення до цих образів в письмовій формі, а потім озвучити його пояснюючи власну позицію. Результати визначаються на основі того, чи може студент аргументувати власний вибір та адекватно створити образ якостей.

Наступною стала гра «Ланцюжок краси». Її зміст полягає у передачі по колу м'якої іграшки. Кожен студент, який бере її в руки, повинен вказати на естетичну привабливість іграшки з його власної точки зору. Важливою умовою гри є відсутність повторів раніше висловлених ознак.

Останньою проводилась гра «Цінність мого життя». Під час самої гри студенти на отриманих ними п'яти аркушах паперу, записували найважливіші цінності свого життя. Після чого психолог просив кидати в скриньку один з аркушів, на якому записана «найменш важлива цінність». Цю процедуру повторювали чотири рази, доки в студентів не залишилось тільки по одному аркушу. Після цього кожен з них зачитував цінність, що містилась на останньому аркуші та коментував її суть.

Результативність розробленої програми психолого-педагогічної корекції ціннісно-сислової сфери студентів ЗВО вимагає аналізу результату виконаних вправ та ігор. Їх оцінку, яку надали самі студенти, що брали в них участь, наведено в табл. 3.2, де добре – це 5 та 4, середньо – 3, а слабо – (2, 1).

Таблиця 3.2

№ студента	Вправа «Візуалізація моральних якостей»	Гра «Ланцюжок краси»	Гра «Цінність мого життя»
1	5	5	5
2	4	4	5
3	5	4	5
4	4	5	4
5	4	5	3
6	5	5	5

7	4	4	4
8	5	5	4
9	4	5	4
10	3	5	5

Джерело: власна розробка автора.

Для першої вправи середня арифметична оцінка складає 4,3, а для ігор – 4,7 та 4,4 відповідно. Тому можна констатувати що студенти високо оцінили запропоновані їм вправи.

Наступний підрозділ поточної наукової праці буде містити рекомендації для педагогів щодо організації ефективного впливу на ціннісний розвиток студентів ЗВО. Основою цих рекомендацій будуть й результати нашої корекційної програми.

3.2. Система психологічних рекомендацій суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО

Продуктом освітнього процесу в умовах ЗВО має стати студент, який готовий до виконання всіх основних життєвих функцій та може формувати картину майбутніх перспектив. Специфікою сучасної освіти є те, що за своєю природою вона має візіонерський характер, формуючи особистісні та професійні риси студента, спираючись на проєкт, створений на основі футурологічних уявлень, які є орієнтиром у розбудові стратегії освітніх перетворень. Для ефективного розвитку цих рис у процесі аксіогенезу потрібно заздалегідь сформулювати еталонний портрет випускника ЗВО– ідеальний образ, який втілюватиме цінності, традиції, можливості та переваги навчального закладу, де навчається конкретний студент.

Важливою умовою аксіологічної освіти в умовах ЗВО є свобода вибору студента, до реалізації якої, однак, його слід готувати, демонструючи, яким чином він може досягнути бажаної цілі.

Для створення еталонного портрету випускника ЗВО можна залучати працівників самого закладу, студентів та випускників, які здатні надати оцінку діяльність ЗВО саме в перспективі реалізації життєвих цілей. Отриманий таким чином образ студента корисно оформити як статутний документ та популяризувати серед всіх учасників навчально-виховного процесу.

Можна виділити такі педагогічні умови, що сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій студентів:

- 1.реалізація відкритої системи зв'язків із суспільством та ідей волонтерства як форми соціальної активності особистості;
- 2.впровадження у практику роботи класичних університетів варіативної(ступеневої) моделі підготовки з урахуванням провідних чинників (навчальні та психолого-педагогічні предмети, педагогічні практики, спецкурси, позааудиторна робота);
3. інтеграція засобів підготовки до виховної діяльності;
- 4.урахування можливої специфіки майбутньої виховної діяльності (тип навчального закладу, профіль галузі тощо);
- 5.цілеспрямоване засвоєння професійно значущих для виховної діяльності умінь і навичок;
- 6.професійна орієнтація підготовки студентів до виховної діяльності;
- 7.адаптація викладачів кожної спеціальної дисципліни до змісту виховного процесу в навчальному закладі;
- 8.визнання пріоритету виховного навантаження їх предмета у формуванні особистості студентів;
- 9.конкретизація виховних знань і умінь, якими повинні оволодіти студенти, вивчаючи спеціальні предмети.

Потрібно зауважити, що методи впливу на аксіогенез студентів ЗВО повинні відрізнятися, в залежності від спеціальності конкретного студента.

Сам процес формування ціннісних орієнтацій студентів ЗВО необхідно розглядати як неперервний, свідомий, цілеспрямований процес становлення аксіосфери, що спрямований на збагачення ціннісних, сутнісних сил

особистості, привласнення духовних орієнтирів розвитку та виявляється в принциповій незавершеності ціннісного самозбагачення, що виражається в реальній діяльності з виробництва нових цінностей.

Провідну роль в рамках аксіогенезу має процес самовизначення, що розкривається в напрямі концепції вчинку. А. Фурман, аналізуючи вчинок в контексті життєвого шляху, визначив його як найдосконаліший спосіб особистісного існування людини у світі [34].

Ситуацію вчинку можна пов'язати із оволодінням студентами когнітивними цінностями, мотивацію – з етапом засвоєння соціальних цінностей, сам вчинок – із системою індивідуальних цінностей, а післядію – із моральними цінностями, внаслідок чого відбувається осмислення власної професійної діяльності як суспільно значущого блага.

Принципами системи психолого-педагогічних корекцій ціннісно-смислової сфери студентів є наступні засади:

- принцип гуманізації, що сприяє формуванню у студентів гуманістичної свідомості, навичок гуманістичного міжособистісного спілкування, системи соціально-моральних і правових норм, що визначають їх загальнолюдські та професійні цінності та поведінку;
- принцип превентивності, що передбачає ознайомлення підлітків із основними характеристиками психологічно зрілої особистості, вивчення асоціальної поведінки молоді;
- принцип соціального загартування, що сприяє розвитку соціального імунітету, соціально-психологічної стресостійкості, чіткої рефлексивної позиції;
- принцип захисту психіки молодої особистості від різноманітних інформаційних впливів: соцмережі, мас медіа, вплив відповідних стереотипів мислення на ціннісно-смислову систему.

На основі всього вищевикладеного можна дати такі рекомендації суб'єктам освітнього процесу:

1. Заохочення академічної мобільності студентів та викладачів, що дає можливість отримати різнобічну освіту за обраним напрямом підготовки, сформулювати концепт позитивної свободи особистості, підвищити конкурентоспроможність та життєву підготовленість фахівця.

2. Надання інформації стосовно системи наукових грантів для вмотивованого пошуку професійних знань та додаткового ціннісно-сміслового наповнення навчальної діяльності.

3. Поширення різних форм наукової комунікації студентів: участь у конференціях, семінарах, форумах, у тому числі віртуальних (формує реалістичне та оптимістичне уявлення про власні вміння та можливості як в професійній, так і в науково-дослідницькій діяльності).

4. Активація викладацького складу стосовно виходу за рамки установлених навчальних програм (факультативи, які дають студентам можливість реалізувати актуальні навчальні запити і потреби).

5. Визнання пріоритетів самостійного вибору студентом навчальних дисциплін та планів їх вивчення.

6. Посилення аспектів освітньої соціалізації, спрямованих на усвідомлення молодими людьми своєї ролі і місця в суспільстві як соціокультурній основі подальшого життєвого розвитку (студентське самоврядування, громадська та волонтерська діяльність, формування здорового способу життя тощо).

7. Організація спеціальних семінарів для викладачів з метою підвищення їх педагогічної майстерності у застосуванні проблемно-орієнтованого, компетентнісного та особистісного підходів, впровадженні навчальних програм у формі освітнього діалогу, використанні розвивальних технологій, створенні імітаційної моделі професійної діяльності.

8. Сприяння інноваційності та випереджувальний характер професійної освіти; створення структур, які б ефективно допомогли студентам середніх та

старших курсів у самоуправлінні кар'єри та використовували маркетингові інструменти оптимізації кар'єрного ресурсу випускників за умов конкуренції на ринку праці.

9. Використання тільки найсучасніших підручників (як визначив А. Гірняк «інноваційні підручники є одним з засобів розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості») [35].

Виконання всіх цих рекомендацій дозволить не тільки ефективно впливати на аксіогенез студентів ЗВО, але вплинути на педагогічну майстерність викладачів та підняти рівень вітчизняної освіти в цілому, вивівши українські університети в міжнародні топи по показниках якості наданих послуг.

Висновки до розділу 3

Отже, на основі вправ та ігор «Візуалізація моральних якостей», «Ланцюжок краси» та «Цінність мого життя» було розроблено ефективну програму психолого-педагогічної корекції ціннісно-сміслової сфери студентів ЗВО, метою якої визначено формування усвідомлення життєвих цінностей як основи бачення власної життєвої перспективи. Програма визнана успішною самими студентами, оскільки всі використані вправи та ігри отримали від них найвищу оцінку.

Після завершення корекційної програми було розглянуто питання аксіологічної освіти в ЗВО, педагогічні умови та принципи, які сприяють формуванню ціннісних орієнтацій студентів, на основі чого надані рекомендації суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО.

ВИСНОВКИ

Суспільні процеси у нинішньому суспільстві посилюють багатовекторність життєвого шляху сучасної молоді, тому важливим стає виявити внутрішні адаптаційні ресурси людини, які дозволяють їй протистояти кризовим ситуаціям, зберігаючи психічне здоров'я та здійснюючи особистісну самореалізацію та соціалізацію. Вивчення ціннісно-сислової сфери як площини оціночних суджень, ідеалів та пріоритетів тому набуває актуального значення.

У дослідженні було здійснено теоретичний аналіз особливостей розвитку аксіосфери осіб юнацького віку, який виявив, що аксіосферу осіб юнацького віку складають її знання, життєвий досвід (невеликий), особистісні цінності, рівень взаємодії зі світом та людьми (спосіб життя), рівень осягнення нею основних моральних категорій. Вона є різноманітною, бо складається не тільки з цінностей індивіда, а й соціальних груп і суспільства в цілому й навіть історичних епох.

В умовах війни ціннісно-сислова сфера студентської молоді зазнає значних трансформацій через саму складну і суперечливу психологію війни як суспільного катаклізму та каталізатора страху й тривожності за життя, житло та безпеку. Система цінностей, які складають сенс життя студентської молоді, деформується під впливом постійного відчуття тривожності за життя своє та родини, психічні розлади, посилення нестабільності. Війна виштовхує на перше місце цінності життя, виживання, безпеки, уникнення болю та страждань, ставлячи на останнє місце розваги та насолоду. В той же час у ціннісно-сисловій сфері студентів з війною на перше місце висуваються цінність життя, добра, нематеріальних благ, відчуття єдності з народом та гордості за країну, яка бореться. Війна змушує людей почувати себе більш бадьорими та вдячними за життя, підкреслює цінність життя, мотивує людей бути добрішими, сміливішими, жертвовними та небайдужими до проблем інших людей.

Для діагностики ціннісно-сислової сфери студентів ЗВО та виявлення динаміки розвитку ціннісно-сислової сфери студентів в умовах війни було

проведено комплексне емпіричне дослідження, що складалось з трьох етапів та тривало з жовтня 2023 року до серпня 2024 року. В цьому дослідженні брало участь десять студентів чоловічої та жіночої статі. Емпіричне дослідження відбувалось на основі таких методик, як: «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем); «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним); «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою).

Результатом використання методик «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем) та «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним) було визначення ціннісної спрямованості особистості й виявлення особистих, професійних і соціально-психологічних орієнтацій та переваг студентів. Перша з них виявила що для більшості студентів пріоритетними цінностями зараз є здоров'я, матеріальне забезпечення, любов та добробут інших. А друга з цих методик виявила, що студенти найгірше сприймають духовні й родинні цінності, а найкраще – фінансові та професійні. Для виявлення динаміки розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів в умовах війни була виконана методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою), яка показала зміни ціннісної сфери українських студентів, що виявляються в падінні цінності насолоди прекрасним, відпочинку та пізнання нового та пріоритету загальнолюдських цінностей, що забезпечують виживання.

На основі застосування вправ та ігор «Візуалізація моральних якостей», «Ланцюжок краси» та «Цінність мого життя» було розроблено ефективну програму психолого-педагогічної корекції ціннісно-сміслової сфери студентів ЗВО, метою якої визначено формування усвідомлення життєвих цінностей як основи бачення власної життєвої перспективи. Програма визнана успішною самими студентами, оскільки всі використані вправи та ігри отримали від них найвищу оцінку.

Вже після завершення корекційної програми додатково було розглянуто питання аксіологічної освіти в ЗВО та педагогічні умови, які сприяють

формуванню ціннісних орієнтацій студентів, на основі чого відбулось надання рекомендацій суб'єктам освітнього процесу щодо організації ефективного впливу на аксіогенез студентів ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гурлева Т. С. Високий смисл життя як цінність і чинник формування стратегій психологічної допомоги у вирішенні людиною екзистенційних проблем. *Соціокультурні чинники становлення сучасної парадигми психотерапевтичної допомоги особистості*: монографія. 2012. С. 94-118.
2. Бацевич Ф.С. Смисл: сутність і сфери вияву в мові. *Вісник Львівського університету. Сер. : Філологія*. 2004. № 22. С. 346–353
3. Висоцька О. Категорії значення та смислу у психологічному дискурсі. *Іноземна філологія*. 2018. Вип. 131. С. 16–24
4. Чайка Г. В. Ціннісно-сміслова сфера у кризові періоди розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Вип. 6. № 9. С. 93-101.
5. Сосніхіна С. Є. Особливості ціннісно-сміслової сфери студентів з різним сімейним статусом. *Вісник ХНПУ імені ГС Сковороди «Психологія»*. 2018. Вип. 55. С. 237-249.
6. Rokeach M. The nature of human values. *Fre Pre*. 1973. Вип. 5. С. 43–48.
7. Антоненко Т. Л. Ціннісно-сміслова сфера особистості—фундаментальна основа її духовної безпеки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 3. № 78. С. 25-34.
8. Мотков С. Ціннісно-сміслова сфера особистості: роль, структура та функції. *Psychological journal*. 2018. Вип. 4. № 10. С. 105-128.
9. Онищенко Г. І. Ціннісно-сміслові орієнтири сучасної молоді: особливості, умови і психологічна допомога. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2011. Вип. 4. №13. С. 253–259.
10. Журавльова Л. П., Мужанова Н. В. Динаміка ціннісно-сміслової сфери учасників субкультур. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 12. С. 66-71.
11. Банделюк В. А. Ціннісно-сміслова сфера особистості як об'єкт психологічного пізнання. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних* : збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конференції, 19–20 лютого 2021 р., м. Одеса, 2021. С. 12-14.

- 12.Ірклієнко В. Аксіосфера українських народних свят. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2015. № 12. С. 39-47.
- 13.Костіна Т.О. Можливості юнацького віку для переосмислення гендерних стереотипів. *Габітус*. 2020. Вип. 12. № 2. С. 155–159.
- 14.Іванова Л. С. Динаміка ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вузу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 4. С. 16-19.
- 15.Multycourse. Розвиток і вікова періодизація дітей та підлітків. URL:http://multycourse.com.ua/ua/print_page/theme/93#2(дата звернення: 10.10.2024).
- 16.Сіленко А. О., Чусова О. М. Особливості юнацького віку, які впливають на розвиток особистісної рефлексії. *Габітус*. 2023. Вип. 54. С. 92-97.
- 17.Вініченко А. А. Формування ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти у сучасному соціокультурному просторі. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки*. 2017.Вип. 4. №. 33. С. 24-32.
- 18.Панчук Н.П. Ціннісні орієнтації як системоутворюючий фактор соціально активної позиції майбутнього фахівця. *Збірник наукових праць К. ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка, НАПН України: Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С. 542-551.
- 19.Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. 2010. №. 2. С. 26-30.
- 20.Вознюк О. М. Психолого-педагогічні умови становлення ціннісних орієнтацій як чинник національного виховання учнівської молоді. *Часопис Київського гуманітарного університету*. 2017. №. 4. С. 88-92.
- 21.Руснак І. С., Іванчук М. Г. Педагогіка і психологія вищої школи: навч.-метод. посіб. Чернівці: Рута. 2008. 176 с.

- 22.Сосніхіна С. Є. Психологічні засади формування та розвитку ціннісно-сислової сфери студентів. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2017. №. 36. С. 340-350.
- 23.Борисюк А. С. До проблеми професійної компетентності фахівця. *Розвиток наукових досліджень* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, 26–28 листопада 2007 р. Полтава : ІнтерГрафіка, 2007. Вип. 5. С. 84–87.
- 24.Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи: Навчальний посібник. К.: НПУ. 2003. 267 с.
- 25.Мицько В.М. Аксіопсихологічні особливості професійного становлення майбутніх психологів. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2013. Вип. 31. С. 40–51.
- 26.Хоружа Л. Сучасні стратегії трансформації змісту педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. №. 33. С. 8-16.
- 27.Лозенко А.П. Теоретичні засади ціннісно-дидактичної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери. *Гуманізація навчально-виховного процесу у ВНЗ* : збірник наукових праць. Слов'янськ, 2009. Вип. 47. С. 4–9.
- 28.Психологіс. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича.*Енциклопедія практичної психології*. URL:http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm(дата звернення: 10.11.2024).
- 29.Соціальна психологія. Зошит для індивідуальної роботи для студ. усіх спец. денної та заочної форми навчання. Уклад.: М.О. Кононець. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 61 с.
- 30.Бубнова С. С., Гозман Л. Я. Методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості. *Психолого-педагогічна скарбничка*. URL : <http://testik.com.ua/diagnostyka-realnoyi-stru16> (дата звернення 10.11.2024).

- 31.Щербина С. М. Формування духовно-моральних цінностей у майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. *Educational Dimension*. 2016. Вип. 49. С. 121-130.
- 32.Жигайло Н., Харко О. Розвиток духовних цінностей як спосіб формування стресостійкості в умовах дистанційного навчання. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. 2021. Вип. 10.С. 46-52.
- 33.Климишин О.І. Теорія і методика тренінгу розвитку духовності особистості. Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 112 с.
- 34.Фурман А. В. Психея. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 5.
- 35.Гірняк А. Н. Інноваційний підручник як засіб розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості. *Молодь і ринок*. 2007. № 8. С. 61-65.
- 36.The Psychology of War. Why do humans find it so difficult to live in peace? URL: www.psychologytoday.com/us/blog/out-the-darkness/201403/the-psychology-war?msocid=0a50434b6fc3673b274050246ea866d3 (дата звернення 12.11.2024).
- 37.KOBZEVA, Olga, et al. Hardiness and coping behavior in youthful age. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 2019, 64.
- 38.JOHNSON, Monica Kirkpatrick; MONSERUD, Maria. Values and related beliefs. In: *Handbook of youth and young adulthood*. Routledge, 2009. p. 400-407.
- 39.BUDNYK, Olena. Educational model of a modern student: european scope. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 2016, 3.2-3: 9-14.
- 40.GAMAGE, Kelum AA; DEHIDENIYA, DMSCPК; EKANAYAKE, Sakunthala Y. The role of personal values in learning approaches and student achievements. *Behavioral sciences*, 2021, 11.7: 102.

ДОДАТКИ

Додаток А

Термінальні цінності, що розміщені на картках в ході методики «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем):

- 1.активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- 2.життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
- 4.цікава робота;
- 5.краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
- 6.любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- 7.матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- 8.наявність хороших і вірних друзів;
- 9.суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- 10.пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
- 11.продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- 12.розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- 13.розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- 14.свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- 15.щасливе сімейне життя;
- 16.щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- 17.творчість (можливість творчої діяльності);

18.впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч та сумнівів).

Інструментальні цінності, що розміщені на картках в ході методики «Ціннісні орієнтації» (за М. Рокичем):

1.акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;

2.вихованість (гарні манери);

3.високі запити (високі вимоги до життя);

4.життєрадісність (почуття гумору);

5.старанність (дисциплінованість);

6.незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);

7.непримиренність до недоліків у собі та інших;

8.освіченість (широта знань, висока загальна культура);

9.відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);

10.раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);

11.самоконтроль (стриманість, самодисципліна);

12.сміливість у захисті своєї думки, поглядів;

13.тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);

14.терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки);

15.широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)

16.чесність (правдивість, щирість);

17.ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);

18.чуйність (дбайливість).

Додаток Б

Параметри для оцінки в ході виконання методики «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (за Н. Фетіскіним):

- 1.Захоплююча робота, яка приносить задоволення.
2. Робота з високою зарплатнею.
3. Вдале одруження або заміжжя.
4. Знайомство з новими людьми, соціальні заходи.
5. Залучення в громадську діяльність.
- 6.Релігія.
7. Спортивні вправи.
8. Інтелектуальний розвиток.
9. Кар'єра.
10. Красиві машини, одяг, будинок тощо.
11. Проведення часу в колі сім'ї
12. Декілька близьких друзів.
13. Робота на добровільних засадах (волонтерство).
14. Медитація, роздуми, молитви тощо.
- 15.Здорова збалансована дієта.
16. Читання освітньої літератури, перегляд освітніх передач, самовдосконалення.

Додаток В

Цінності, які студенти мають визначити як характерні для них або ж нехарактерні, в ході виконання методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (за С. Бубновою):

- 1.приємне проведення часу, відпочинку;
- 2.високий матеріальний добробут;
- 3.пошук і насолода прекрасним;
- 4.допомога і милосердя до інших людей;
- 5.любов;
- 6.пізнання нового у світі, природі, людині;
- 7.високий соціальний статус і управління людьми;
- 8.пізнання і повага людей та вплив на оточуючих;
- 9.соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві;
- 10.спілкування;
- 11.здоров'я.